

Opsporingsberichtgeving in een veranderend medialandschap*

Gabry Vanderveen

Op 22 augustus 2018 plaatste Peter R. de Vries om 8.31 een tweet, met daarbij een foto van Nicky Verstappen:

'BREAKING NEWS: Jaaaa....! Er is – eindelijk – een DOORBRAAK in de zaak van Nicky Verstappen! Hoera! Met de familie zal ik om 12:00 uur op persco van politie/justitie in Maastricht een uitgebreide verklaring afleggen. Een strijd van 20 jaar... wordt toch beloond! Today is the day!'

Het bericht krijgt 6619 vind-ik-leuk's, wordt 1305 keer getweet, ook door het Openbaar Ministerie (OM) Limburg, en krijgt 873 reacties. Ongeveer een uur eerder heeft de politie al een uitnodiging voor de persconferentie geplaatst op de website.¹ De tekst van de uitnodiging gaat gepaard met een samengestelde afbeelding bestaande uit een kleurenfoto van het politiebureau in Maastricht en twee portretfoto's van Nicky Verstappen: de ene ingezoomd en in zwart-wit, en daarop de andere, zelfde foto, maar dan in kleur met de schouders zichtbaar. De randen van het kleurenportret zijn vervaagd en opgelicht. De portretfoto, al dan niet gespiegeld, is in de loop der jaren veelvuldig in media verschenen. Het arrondissementsparket Limburg plaatst op de website eveneens een uitnodiging voor een 'persbijeenkomst Nicky Verstappen', zonder afbeelding.² Namens de familie Verstappen zal Peter R. de Vries aanwezig zijn; ook is een medewerker van het Nederlands Forensisch Instituut aanwezig, aldus de berichten. Politie en OM vragen de berichten te delen via onder andere Twitter en Facebook; nieuwsmedia kondigen de persconferentie aan.

Om 12.00 uur begint de persconferentie, die via live videostreams (livestreams) op diverse websites te volgen is. Tijdens de persconferentie tweet politie Limburg voortdurend over wat gezegd wordt en door wie; deze tweets worden getweet door OM Limburg. De persconferentie is zorgvuldig opgebouwd: eerst wordt de doorbraak toegelicht, te weten de match tussen de verdachte sporen op de kleding van Nicky en het DNA van een 55-jarige man. Deze man is al enige maanden als vermist opgegeven en er is al volop naar hem gezocht. De vermissingszaak en de zaak omtrent de dood van Nicky Verstappen komen samen, omdat DNA-profielen overeenkomen. Dit is een doorbraak, maar ook het begin van een volgende fase:

* Dr. Gabry Vanderveen is universitair docent Criminologie aan de Erasmus School of Law, Erasmus Universiteit, Rotterdam.

1 www.politie.nl/nieuws/2018/augustus/22/10-uitnodiging-persbijeenkomst-nicky-verstappen.html.

2 www.om.nl/actueel/nieuwsberichten/@103859/uitnodiging/.

Gabry Vanderveen

de speurtocht naar de verdachte, aldus de hoofdofficier van justitie. Door OM en politie wordt toegelicht hoe het opsporingsonderzoek vanaf 1998 is gedaan en wat dat heeft opgeleverd.³ Na de DNA-match en twee maanden intensief gericht onderzoek is de verblijfplaats van de verdachte nog onbekend. Het publiek wordt direct aangesproken: 'We hebben u nodig.' De teamleider van het opsporingsonderzoek zegt, rond 12.20: 'Het is ons, na twee maanden intensief onderzoek, *niet* gelukt om hem te vinden. Daarom doen we een beroep op het publiek. Wij zijn op zoek naar [teamleider maakt armgebaar richting scherm naast hem] Jos Brech, 55 jaar oud (...)' Op de schermen naast de teamleider worden foto's getoond. De achtergrond van de verdachte wordt toegelicht. De moeder van Nicky Verstappen komt na Peter R. de Vries aan het woord. 'Eindelijk heeft de dader een gezicht', zegt zij geëmotioneerd.

Figuur 1 Voorbeeld van bedankbericht door politie en OM, geplaatst op website en Facebook-pagina⁴

Berichten om Jos B. op te sporen worden massaal online gedeeld, ook in het buitenland.⁵ In de loop van de dag plaatst de politie het opsporingsbericht in verschillende talen.⁶ De 'jacht op Jos B.' is in alle hevigheid losgebarsten, zo melden media, variërend van het *Reformatorisch Dagblad*⁷ tot *De Telegraaf*.⁸ Diverse

3 Sprekersteksten zijn nog te vinden via www.politie.nl/mijn-buurt/dossiers/2017/onderzoeknickyverstappen/de-zaak.html?geoquery=Eygelshoven&distance=5.0.

4 www.politie.nl/gezocht-en-vermist/dossiers/2017/onderzoeknickyverstappen/nieuws.html; www.facebook.com/Onderzoek-Nicky-Verstappen-438491546502206/.

5 Met behulp van managementsoftware voor sociale media is dit in kaart gebracht ten behoeve van dit artikel.

6 www.politie.nl/nieuws/2018/augustus/22/vertalingen-nieuwsbericht-onderzoek-nicky-verstappen-beschikbaar.html.

7 www.rd.nl/vandaag/binnenland/rechercheur-paalman-kans-dat-we-jos-brech-nooit-vinden-1.1507924.

8 www.telegraaf.nl/video/2466378/jacht-op-jos-brech-dit-is-verdachte-zaak-nicky-verstappen.

verslaggevers van kranten en televisieprogramma's (*EenVandaag*, *RTL Nieuws* en *Hart van Nederland*) vertrekken richting het dorpje in de Vogezen waar Jos B. voor het laatst is gezien. Op de avond van de persconferentie vertelt een vriend, die na de vermissing van de verdachte zoektochten naar hem organiseerde en daarvan verslag deed op Facebook, over verwensingen en negatieve reacties. Peter R. de Vries is 's avonds te gast bij *RTL Boulevard*.

Een dag later wordt een Belgische toerist voor de verdachte aangezien en aangehouden.⁹ De website van de fotostudio van Jos Brech wordt offline gezet omdat de site overladen wordt met reacties.¹⁰

Op 24 augustus zijn al ruim 1000 tips binnengekomen. Ook hier besteedt de politie aandacht aan. Zondagmiddag 26 augustus wordt Jos B. dankzij een gouden tip aangehouden in Spanje. De politie maakt dit 's avonds bekend.¹¹ De politie stelt dat de tipgever 'de man herkende aan de hand van de foto's die afgelopen woensdag op de persconferentie zijn getoond en de mediaberichten van de afgelopen dagen'.¹² Die avond plaatst ook Peter R. de Vries een tweet, beginnend met: 'BREAKING NEWS: WE GOT HIM!! JOS BRECH IS GEPAKT IN SPANJE BIJ BARCELONA!!' Dit bericht krijgt 9234 vind-ik-leuk's, wordt 2806 keer geretweet en krijgt 863 reacties. De volgende dag, tijdens een persconferentie, op websites en sociale media, bedanken de politie en het OM de media en het publiek nadrukkelijk (zie figuur 1). De tipgever doet (anoniem) zijn verhaal bij *De Telegraaf*.¹³ Andere media verwijzen hiernaar. De opsporingsberichtgeving was succesvol geweest: nadat de tipgever de 'foto van de Limburger in de media zag staan, wist hij wat hem te doen stond'.¹⁴

Enkele (nieuws)media, het OM en de politie kiezen er na het aanhouden van de verdachte voor om de achternaam weg te laten en alleen nog een initiaal te gebruiken; ze houden zich aan de zogenoemde initialenregel. Andere media doen dat niet. Op deze keuze wordt soms ingegaan in de media zelf.¹⁵ Op een politie-website met veelgestelde vragen wordt ook ingegaan op deze vraag: waarom noemen de politie en sommige nieuwsmedia de verdachte nu Jos B.? Het antwoord luidt:

'In het belang van het onderzoek is er door het OM toestemming gegeven de volledige identiteit van de verdachte bekend te maken. Daartoe is besloten op

9 www.limburger.nl/cnt/dmf20180823_00071640/belg-in-de-vogezen-aangezien-voor-jos-brech.

10 De auteur heeft een screenshot van de mededeling van de fotostudio. Zie verder bijv. www.rtlnieuws.nl/editie/artikel/4387161/noord-hollandse-fotograaf-ten-onrechte-aangezien-voor-jos-brech; www.destentor.nl/binnenland/verward-met-de-moordverdachte-jos-bregs-site-nooierder-zo-druk-bezocht-ab553009/.

11 www.politie.nl/nieuws/2018/augustus/26/10-jos-b-aangehouden-in-spanje.html.

12 www.politie.nl/gezocht-en-vermist/dossiers/2017/onderzoeknickyverstappen/nieuws.html.

13 www.telegraaf.nl/nieuws/2483186/telegraaf-lezer-geeft-gouden-tip-over-jos-brech.

14 www.telegraaf.nl/nieuws/2483154/ik-deed-gewoon-mijn-plicht.

15 Zie www.mediacourant.nl/2018/08/nos-legt-uit-waarom-jos-brech-nu-weer-jos-b-heet/; www.nrc.nl/nieuws/2018/09/01/jos-b-en-de-initialenregel-een-stijlboek-is-er-niets-voor-niets-of-pas-het-aan-a1614923; www.nu.nl/blog/5433518/redactieblog-waarom-we-voortaan-naam-jos-b-hanteren.html; www.volkskrant.nl/columns-opinie/to-b-or-not-to-b-heeft-de-krant-zich-teveel-gedragen-als-verlengstuk-van-justitie~b936bf11/.

Gabry Vanderveen

basis van de ernst van de verdenkingen en het feit dat de verdachte als voortvluchtig beschouwd werd en alle aanknopingspunten waren uitgelopen. Met de aanhouding van Jos B. vervalt het zwaarwegende onderzoeksbelang om zijn volledige identiteit vrij te geven. Het is ook een kwestie van fatsoen.¹⁶

Andere media stellen dat het potsierlijk is een inmiddels zo bekende naam weer af te korten: ‘We gaan dus niet nu krampachtig terug naar B. Iedereen weet wie Brech is en waarvan hij wordt verdacht’, aldus de hoofdredacteur van het AD.¹⁷

Opsporingsberichtgeving

Deze casus laat goed zien wat opsporingsberichtgeving kan doen in het huidige medialandschap. In dit artikel wordt onder opsporingsberichtgeving verstaan berichtgeving die door de overheid (politie, OM) ingezet wordt als opsporingsmiddel.¹⁸ De overheid vraagt burgers dus bijstand te verlenen bij de opsporing.¹⁹ Opsporingsberichtgeving is daarmee een van de manieren van burgerparticipatie of betrokkenheid bij de opsporing: de burger geeft informatie.²⁰ Bij het geven van tips zal de bijdrage van de burger meestal eenmalig zijn.²¹

De bevoegdheid om opsporingsberichtgeving als opsporingsmiddel in te zetten wordt afgeleid van de algemene bepaling van artikel 141 van het Wetboek van Strafvordering (Sv).²² Wel is de inzet van opsporingsberichtgeving nader genormeerd in lagere regelgeving. Deze regelgeving is in de loop van de decennia aangepast en verruimd, mede door de veranderingen in het medialandschap. Per 1 december 2017 werd de Aanwijzing opsporingsberichtgeving (2009A004) vervangen door de nieuwe (ruimere) Aanwijzing opsporingsberichtgeving.²³ Omdat opsporingsberichtgeving de persoonlijke levenssfeer of andere belangen van

16 www.politie.nl/gezocht-en-vermist/dossiers/2017/onderzoeknickyverstappen/faq-dna.html.

17 www.ad.nl/home/waarom-schrijven-wij-jos-brech-en-niet-jos-b~ad4277f1/.

18 Dit artikel beperkt zich dus tot berichtgeving die de Nederlandse overheid, op centraal dan wel lokaal niveau, inzet als opsporingsmiddel. Het gaat hier niet om burgers en bedrijven die ook beelden van (vermeende) delicten en daders plaatsen op sociale media.

19 E.M. Moerman, *Inburgeren in de opsporing. Over de juridische positie van de burger in de opsporing van strafbare feiten* (diss. EUR), Enschede: Gildeprint 2016, p. 23.

20 F.W. Bleichrodt, *Over burgers en opsporing* (inaugurele rede Faculteit der Rechtsgeleerdheid Erasmus Universiteit Rotterdam), 2010. Zie ook R. van der Wal, ‘Burgerparticipatie’ in: N. Kop, R. van der Wal & G. Snel (red.), *Opsporing belicht. Over strategieën in de opsporingspraktijk*. Apeldoorn: Politieacademie, lectoraat Criminaliteitsbeheersing & Recherchekunde 2011.

21 F.W. Bleichrodt & E.M. Moerman, ‘Enkele vormen van private bijdragen aan de opsporing belicht’ *Ars Aequi* 2013, 7/8, p. 566-573. De auteurs geven ook aan dat tipgevers anoniem kunnen blijven. De overheid heeft hierop geanticipeerd door bijvoorbeeld ‘Meld Misdaad Anoniem’, waar burgers anoniem melding kunnen maken van (informatie over) misdrijven.

22 Art. 141 Sv wijst de actoren aan die belast zijn met de opsporing van strafbare feiten (de officier van justitie en andere opsporingsambtenaren). Verondersteld wordt dat dergelijke berichtgeving een beperkte inbreuk op de grondrechten van burgers maakt en dus geen uitdrukkelijke wettelijke basis heeft; zie Moerman 2016, p. 234.

23 Zie G. Vanderveen & M. Samadi, ‘De digitale schandpaal: opsporingsberichtgeving in een gedigitaliseerde samenleving’, *Tijdschrift voor Veiligheid* 2018, 1-2, p. 23-39.

betrokkenen raakt (verdachte, slachtoffer, getuigen), moet het OM een zorgvuldige belangenafweging maken, waarbij de vereisten van rechtmatigheid, proportionaliteit, subsidiariteit en doelmatigheid leidend zullen zijn (Aanwijzing opsporingsberichtgeving 2017A007).

Het actief informeren van burgers en het vragen om bijstand kan niet zonder een medium. Om effectief te zijn moet het opsporingsbericht (zo veel mogelijk) burgers bereiken.²⁴ Andere (massa)media die het opsporingsbericht overnemen en verspreiden, zoals gebeurde tijdens en na de persconferentie over de doorbraak in de zaak Nicky Verstappen, zijn dus nodig. Dat betekent ook dat het opsporingsbericht andere media en het publiek moet aanspreken: het bericht moet nieuwswaardig zijn en betrokkenheid genereren, bijvoorbeeld door het gebruik van een herkenbaar, dramatisch narratief en een reconstructie.²⁵ Zo wordt aangesloten bij 'één grote constante: de publieke fascinatie met misdaad, opsporing en vergelding'.²⁶

In de loop der tijd is het aantal media verveelvoudigd en zijn media volgens Manovich drie keer revolutionair veranderd.²⁷ Ten eerste werd met de drukpers de distributie van berichten veel makkelijker: een pamflet, stencil of krant kon veel massaler worden verspreid. Fotografie zorgde voor een tweede revolutie: het werd mogelijk dat (stilstaande) beelden en later ook film konden worden gebruikt. De meest verstrekkende revolutie echter is de 'computermedia-revolutie' met computer-gemedieerde vormen van productie, distributie en communicatie:

'Computer media revolution affects all stages of communication, including acquisition, manipulating, storage and distribution; it also affects all types of media – text, still images, moving images, sound, and spatial constructions. How shall we begin to map out the effects of this fundamental shift?'²⁸

In dit artikel staat centraal hoe opsporingsberichtgeving fundamenteel is veranderd door deze steeds veranderende media. En in de toekomst mogelijk nog ver-

- 24 Dit bleek ook uit het experimentele onderzoek van Van Erp, Van Gastel en Webbink: meer kijkers betekent meer opgeloste zaken. De belangrijkste aanbeveling was om *Opsporing Verzocht* niet uit te zenden op avonden waarop een voetbalwedstrijd uit de Champions League op een andere zender werd uitgezonden; zie J.G. van Erp, F. van Gastel & H.D. Webbink, *Een quasi-experimentele studie naar de bijdrage van het programma Opsporing Verzocht aan de oplossing van delicten* (Politiewetenschap 61), Apeldoorn/Rotterdam: Politie & Wetenschap/Erasmus Universiteit Rotterdam 2012.
- 25 J.G. van Erp, "Boeven vangen" via internet. Beelden over criminaliteit in opsporingsberichtgeving', *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit* 2011, 1, p. 51-70; Van Erp, Van Gastel & Webbink 2012. Zie ook S. Reijnders, 'The people's detective: true crime in Dutch folklore and popular television', *Media, Culture & Society* 2005, 5, p. 635-651, <https://doi.org/10.1177/0163443705055720>.
- 26 H. Beunders & E. Muller, E., *Politie en Media. Feiten, fictie en imagopolitiek*, Zeist: Kerckebosch 2005. Zie ook Reijnders 2005.
- 27 L. Manovich, L., *The language of new media*. Cambridge, MA: MIT press 2001.
- 28 Manovich 2001, p. 19.

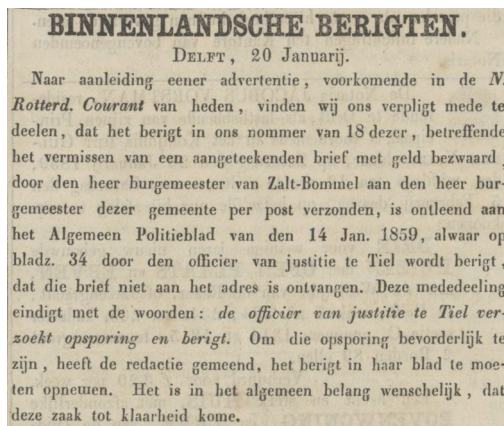
Gabry Vanderveen

der gaat veranderen. Deze ontwikkelingen beschrijf ik op basis van deskresearch, waarbij bestaande en digitaal toegankelijke gegevens zijn geanalyseerd. Gezocht is naar concrete vormen van (Nederlandse) opsporingsberichtgeving, als ook naar informatie over hoe op opsporingsberichtgeving gereageerd en gesproken is in media, politiek en (wetenschappelijke) literatuur, specifiek in relatie tot de inzet van (nieuwe) media. Daarbij heb ik gebruik gemaakt van verschillende beschikbare databanken. De belangrijkste daarvan zijn Staten-Generaal Digitaal²⁹, Delpher³⁰, Google Scholar en Kluwer Navigator. Daarnaast is software voor sociale media management gebruikt.³¹ Gezocht is op termen als ‘opsporingsberichtgeving’, ‘opsporingsbericht’, ‘opsporing verzocht’, ‘politiebericht’, en ‘gezocht’ in combinatie met ‘politie’, alsook op specifieke namen en berichten.³²

De ontwikkelingen in de opsporingsberichtgeving beschrijf ik analoog aan de mediarevoluties waar Manovich op wees: massale opsporingsberichtgeving op papier, via de televisie en via ‘computermedia’.

- 29 Zo kan in alle Handelingen (Kamerverslagen, Kamerstukken en Kamervragen) van het vergaderjaar 1814-1815 tot 1 januari 1995 gezocht worden. De parlementaire stukken van na 1995 zijn gezocht via www.overheid.nl.
- 30 Delpher is een online raadpleegbaar archief met miljoenen gedigitaliseerde teksten uit Nederlandse kranten, boeken en tijdschriften die woord voor woord doorzoekbaar zijn. De teksten komen uit de collecties van diverse wetenschappelijke instellingen, bibliotheken en erfgoedinstellingen, zie www.delpher.nl/. De zoekresultaten zijn deels opsporingsberichten in de zin van strafrechtelijke opsporing. Ook worden vermiste personen gezocht en soms wordt vermeld (en afgebeeld) wat vermist of gestolen is. Een zelfde bericht kan verschijnen in meerdere kranten. Het aantal zoekresultaten is dus groter dan het aantal relevante berichten.
- 31 Deze software verzamelt *realtime* meer dan vierhonderdduizend publiekelijk toegankelijke Nederlandstalige websites (o.a. Twitter, Facebook, YouTube) en analyseert daarvan de Nederlandstalige berichten. Met behulp van trefwoorden (e.g. “opsporing verzocht” of “Jos Brech” en combinaties daarvan kunnen berichten gevonden worden, die op verschillende manieren te ordenen zijn (e.g. op aantal volgers, op bron. Op een bericht kan geklikt worden en zo kan worden doorgelinkt naar commentaren en dergelijke.
- 32 Daarnaast is eveneens in het Geheugen van Nederland en het ANP fotoarchief gezocht voor afbeeldingen.

Figuur 2 *Opsporingsbericht uit 1859, geplaatst door redactie in verband met algemeen belang*³³

Massale (papieren) opsporingsberichtgeving

Opsporingsberichtgeving is niet nieuw. Papieren aanplakbiljetten en ‘gezocht’-posters werden al vroeg gebruikt.³⁴ Met de drukpers werd echter een massaler bereik verkregen dankzij kranten. In de negentiende eeuw werden in kranten opsporingsberichten geplaatst, op verzoek van een rechtbank, officier van justitie of de commissaris van politie. Ook redacties plaatsten opsporingsberichten die in andere media, zoals het *Algemeen Politieblad*, zijn verschenen (zie figuur 2).³⁵ Verdachten worden met volledige naam en soms exact (voormalig) adres beschreven, in combinatie met de (vermeende) delicten en vaak een signalement, soms in combinatie met een portretfoto (zie figuur 3). Na de Tweede Wereldoorlog krijgt de bescherming van de persoonlijke levenssfeer meer (formele) aandacht. Zo

33 ‘BINNENLANDSCHE BERIGTEN’, Delftsche courant 21 januari 1859, geraadpleegd op Delpher op 28 september 2018 <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB08:000072399:mpeg21:a0002>.

34 Zo stellen A.J. Meijer e.a., *Politie en sociale media. Van hype naar onderbouwde keuzen*, Apeldoorn: Politie en Wetenschap 2013; S. van der Zee, *Mediastrategieën*, in: N. Kop, R. van der Wal & G. Snel (red.), *Opsporing belicht. Over strategieën in de opsporingspraktijk*, Apeldoorn: Politieacademie, lectoraat Criminaliteitsbeheersing & Recherchekunde 2011, p. 339-351. In 1757 bijvoorbeeld loofden de baljuw, burgemeester en schepenen een beloning uit aan degene met informatie over de daders van een inbraak (28 februari 1757, Plakk F 305 [8]), collectie Plano's en plakaten, Koninklijke Bibliotheek, permalink: <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=urn:gvn:KONB16:392676400>.

35 Het *Algemeen Politieblad* (van het Koninkrijk der Nederlanden) werd uitgegeven vanaf 1852 en verscheen ruim 150 jaar. De minister van Justitie riep officieren van justitie en hoofden van politie op om kennisgevingen en signalementen in te sturen, zodat ze openbaar gemaakt konden worden in het *Algemeen Politieblad*. Na de eerste jaargangen kreeg de opsporing van gesignaleerde misdadigers steeds meer aandacht. C. van Eijl, ‘Registratie van vreemdelingen in het Algemeen Politieblad (1852-1947)’, in: Broncommentaren 2002, 5, Den Haag: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, p. 71-92. Zie ook <https://cbg.nl/bronnen/cbg-verzamelingen/algemeen-politieblad/>.

Gabry Vanderveen

wordt in 1950 het Europees Verdrag voor de rechten van de mens (EVRM) getekend, met daarin artikel 8 dat het recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven codificeert. De politiek wil normen voor journalisten en afzonderlijke organen voor de uitleg en handhaving daarvan.³⁶ Het Nederlands Genootschap van Hoofdredacteuren maakt in 1953 afspraken over te volgen normen, waaronder de eerdergenoemde initialenregel. Afsproken wordt dat in beginsel niet de volledige naam van de verdachte wordt vermeld, maar alleen de initialen. Tot ver in de jaren vijftig van de vorige eeuw zijn nog opsporingsberichten gepubliceerd met de volledige naam en ongeanonimiseerde foto's van verdachten. De initialenregel is niet absoluut en kent uitzonderingen die ruimte bieden voor interpretatie, zoals ook bleek in de zaak van Jos B.³⁷

Figuur 3 Opsporingsbericht uit 1938, inclusief foto, naam en adres³⁸

Met de radio heeft de politie een nieuw medium tot haar beschikking. In 1925 worden politieberichten naar buitenlands voorbeeld via de ether verzonden. Ook wordt een “Commissie voor den Politie Radiodienst” opgericht. Weltens (1994/2007) beschrijft de geschiedenis van de Politie-Radio-Omroep van 1925

36 https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:PHR:2015:2423#_2ace7c66-9325-46d6-a292-a0af876b293b.

37 Zie de huidige Leidraad voor journalistiek, www.rvdj.nl/leidraad, onder C1 Privacy: ‘Journalisten dienen te voorkomen dat informatie of beelden worden gepubliceerd waardoor verdachten en veroordeelden door het grote publiek eenvoudig kunnen worden geïdentificeerd en getraceerd. Aan deze regel zijn journalisten niet gehouden wanneer de naam een essentieel bestanddeel van de berichtgeving is, wanneer het niet vermelden van de naam wegens de algemene bekendheid van de betrokkene geen doel dient, wanneer door het niet vermelden van de naam verwarring kan ontstaan met anderen die hierdoor voorzienbaar kunnen worden geschaad, wanneer het vermelden van de naam gebeurt in het kader van opsporingsberichtgeving of wanneer de betrokkene zelf de openbaarheid zoekt.’

38 ‘Opsporing verzocht’, *Haagsche courant*, 6 december 1938, geraadpleegd op Delpher op 25 oktober 2018, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB04:000149728:mpeg21:a0100>.

tot 1947. Daar is overigens niet iedereen enthousiast over.³⁹ Opsporingsberichten en signalementen die via de radio met hulp van apparatuur van de omroep(en) worden doorgegeven lijken zowel bedoeld voor “luisterend Nederland” als ook voor de diverse politiebureaus zelf: de radio als communicatiemiddel binnen de politieorganisatie. In kranten verschijnen artikelen over de resultaten van de Politie-Radio-Omroep.⁴⁰ In 1947 krijgt de politiezendgemachtigde van de vier grootste omroepen geen structurele ruimte meer op de zender. De politie kan daardoor niet over dit medium beschikken en zet een radioverbindingdienst op die enkel dient voor intern gebruik en niet meer voor opsporingsberichtgeving richting burgers (Weltens 1994/2007).

Structurele opsporingsberichtgeving via de televisie

Ondertussen was de televisie in Nederland geïntroduceerd. Ook dit medium werd naar Duits voorbeeld ingezet ten behoeve van de opsporing. Na het journaal volgde dan een politiebericht. Oud-hoofdcommissaris Blaauw beschrijft in zijn memoires over hoe hij zelf televisie heeft ingezet bij de opsporing.⁴¹ Op 18 juli 1964 ondernam hij een eerste poging. Hij roept in het programma *Achter het Nieuws* met concrete vragen kijkers op om informatie over een moordzaak door te geven. Hij maakt daarbij gebruik van een langwerpige schets die duidelijk moet maken dat de politie dringend de hulp van de kijker nodig heeft. De oproep levert niet heel veel op, mogelijk omdat op het moment van uitzending een ‘immens onweersgebied’ over Nederland trok. In die tijd keek men nog zwart-wit, op één van beide kanalen, met televisieontvangst via een hark- of sprietantenne. Blaauw gaat in op de weerstand die de inzet van televisie bij de opsporing oproept en verwijst daarbij naar een artikel in *De Waarheid*.⁴² Deze weerstand deelt Blaauw duidelijk niet: onaanvaardbare nevenverschijnselen is hij in zijn lange rekercheloopbaan nog nooit tegengekomen. Hij is lid van de in 1969 ingestelde Werkgroep Opsporingsberichtgeving per Televisie, die de bezwaren bestudeert en in 1971 aanbevelingen aan de minister doet.⁴³ Op 14 oktober 1975 vond de eerste (experimentele) tv-uitzending plaats. De volgende dag wordt de uitzending besproken in de Tweede Kamer.⁴⁴ De minister benadrukt dat de voorbereiding

39 A.Weltens, *Opsporing verzocht*. De geschiedenis van de Politie-Radio-Omroep, 1925-1947. Soundscapes, vol. 10, geraadpleegd via http://www.icce.rug.nl/~soundscapes/VOLUME10/Politie_Radio_Omroep.shtml

40 Bijvoorbeeld in de *Leidsche Courant* 21 januari 1927, p. 7.

41 J.A. Blaauw, *Dossier Blaauw: memoires van een oud-hoofdcommissaris van politie*, Utrecht: Uitgeverij De Fontein 2004.

42 ‘Naar Duits voorbeeld misdaadprogramma op tv ‘Politie wil van tv-kijker speurhond maken’; *De Waarheid* 1 april 1972, geraadpleegd op Delpher op 24 september 2018, <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010374592:mpeg21:a0078>.

43 P. Baan e.a., *Verslag van de werkgroep opsporingsberichtgeving per televisie*, Den Haag: Strafbureau Voorlichting ministerie van Justitie 1971.

44 *Handelingen II 1975/76*, via <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=sgd%3Ampeg21%3A19751976%3A0000589>.

Gabry Vanderveen

zorgvuldig is geweest en dat de selectie van zaken onder zijn verantwoordelijkheid gebeurt.

In samenwerking met de zendgemachtigden bereikt de minister van Justitie overeenstemming over hoe het medium televisie ten dienste van de opsporing verantwoord gebruikt kan worden.⁴⁵ Een aantal jaren later, vanaf 1982, wordt *Opsporing Verzocht* structureel uitgezonden (zie figuur 4).⁴⁶ Een Begeleidings- en Evaluatiecommissie Periodieke Opsporingsberichtgeving per Televisie brengt een rapport uit over het seizoen 1982/1983 en dit wordt weer besproken in de Kamer.⁴⁷ Van heksenjachten lijkt geen sprake en ook angstgevoelens lijken niet toe te nemen.⁴⁸

Figuur 4 Foto van de persconferentie in 1987 in verband met de ontvoering van Gerrit Jan Heijn met tv-programma *Opsporing Verzocht*⁴⁹

Met de komst van commerciële omroepen verschijnen ook meer opsporings- en misdaadprogramma's op de televisie, bijvoorbeeld het veelbesproken programma *Peter R. de Vries, misdaadverslaggever*, dat van 1995 tot 2012 liep.

Kritische geluiden zijn nog wel te horen ten aanzien van *Opsporing Verzocht*, bijvoorbeeld ten aanzien van de zaken die gekozen worden. Zo stelt Van Erp bijvoor-

45 Memorie van toelichting van de minister van Justitie bij de rijksbegroting voor het dienstjaar 1976.

46 Zie ook Van Erp, Van Gastel & Webbink 2012.

47 <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=sgd%3Ampg21%3A19831984%3A0002030>; vergaderjaar 1983/84, aanhangsel van de Handelingen. Zie verder Brants over de geschiedenis van *Opsporing Verzocht*: C. Brants, 'Crime fighting by television in the Netherlands', *Entertaining Crime: Television Reality Programmes*, New York: Aldine De Gruyter 1998, p. 175-192.

48 Zie Cozijn, *Opsporing verzocht 1982-1983, 1984*.

49 R.C. Croes, foto van persconferentie i.v.m. ontvoering Gerrit Jan Heijn in gemeentehuis Bloemendaal met tv-programma *Opsporing Verzocht*, Nationaal Archief/Anefo, Publiek domein 1987.

beeld in een interview naar aanleiding van de duizendste uitzending van het programma dat vooral zaken met willekeurige, onschuldige slachtoffers worden gekozen.⁵⁰ Het programma is succesvol: uit onderzoek van Webbink, Van Erp en Van Gastel blijkt dat dankzij *Opsporing Verzocht* zaken opgelost worden die anders niet zouden zijn opgelost.⁵¹ Dat is deels te danken aan tips vanuit het publiek, deels door recherchewerk: daders worden getapt terwijl zij praten over de uitzending.

Computermedia: internet, sociale media, apps

Het televisieprogramma *Opsporing Verzocht* heeft ondertussen een website, een Facebookpagina en een Twitteraccount. Het aantal media waarin OM en politie opsporingsberichtgeving kunnen publiceren, is enorm toegenomen.⁵² De digitalisering en de ‘computermedia-revolutie’ maken (een vergaande vorm) van burgerparticipatie in de opsporing mogelijk. Zoals duidelijk zichtbaar werd voor, tijdens en na de persconferentie over de doorbraak in het onderzoek naar de dood van Nicky Verstappen, kenmerkt het huidige medialandschap zich door interactiviteit en *user-generated content*, informatie wordt door gebruikers zelf beïnvloedt of geschreven.⁵³ Ook de netwerkstructuur die alles met elkaar verbindt is essentieel, en doorlinken zorgt voor een ‘snelle, virusachtige verspreiding’.⁵⁴ Burgers kunnen (privacygevoelige) informatie (verder) verspreiden, maar ook zelf bewerken en maken.

Vanderveen en Samadi⁵⁵ gaan in op de verantwoordelijkheid van het OM bij het verspreiden van opsporingsberichtgeving in het huidige medialandschap. Aan de hand van drie zaken, waaronder de zogenoemde Kopschopperszaak⁵⁶, bespreken zij de maatschappelijke gevolgen van de inzet van opsporingsberichtgeving en de (vaak geringe) gevolgen daarvan voor het strafproces.⁵⁷ Zij beschrijven vijf kenmerken van opsporingsberichtgeving in de huidige, gedigitaliseerde samenleving.

Ten eerste is een strikt onderscheid tussen verschillende soorten media niet meer mogelijk; traditionele en ‘nieuwe media’ vloeien in elkaar over. Ook de politie

50 W. Takken, *NRC Handelsblad* 17 oktober 2012.

51 D. Webbink, J. van Erp & F. van Gastel, ‘The effect of media exposure of suspects on solving crime’, *The Economic Journal* 2017, 127, p. 547-570.

52 Zie voor een destijds actueel overzicht: Van der Zee 2011, p. 339-351.

53 Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, *De nieuwe regels van het spel: Internet en publiek debat*, Den Haag: RMO 2011.

54 P.L. Vasterman, ‘De digitale schandpaal’, *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* 2010, 2, p. 118-138.

55 G. Vanderveen & M. Samadi M. ‘De digitale schandpaal: opsporingsberichtgeving in een gedigitaliseerde samenleving’, *Tijdschrift voor Veiligheid* 17(1-2): 2018, p.23-39

56 In deze zaak besloot het OM (bewegende) camerabeelden integraal te tonen in een regionaal opsporingsprogramma. Op de beelden is te zien dat een jongeman door een aantal anderen in elkaar geslagen en tegen zijn hoofd geschopt wordt.

57 Op grond van artikel 8 EVRM (recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven) en 359a Sv, de wettelijke grondslag voor de rechter om rechtsgevolgen (niet-ontvankelijkheid OM, bewijsuitsluiting en strafvermindering) te verbinden aan vormverzuimen begaan in het vooronderzoek.

Gabry Vanderveen

maakt sinds enige tijd gebruik van crossmediale communicatie.⁵⁸ Een website van de politie verwijst naar een uitzending van *Opsporing Verzocht*, op Twitter wordt opgeroepen gebruik te maken van de app Burgernet. De politie heeft allerlei verschillende media ingezet om Jos B. te vinden, nieuwsmedia en burgers communiceerden tegelijkertijd via diverse kanalen. De persconferentie waar bekend werd gemaakt dat een DNA-match gevonden was, is nog steeds te bekijken op verschillende websites. De diverse media informeren, attenderen en complementeren elkaar.⁵⁹

Een tweede door Vanderveen en Samadi (2018) beschreven kenmerk is dat in het verleden onderscheid kon worden gemaakt tussen lokaal of regionaal en nationaal.⁶⁰ Politie en OM konden kiezen om een lichter vergrijp alleen regionale aandacht te geven. Nu kan alles viraal gaan. Opsporingsberichtgeving via televisieprogramma's (en hun websites) op regionale omroepen zoals Bureau Brabant of Team West (Omroep West) laat verhoudingsgewijs vaker dan het landelijke *Opsporing Verzocht* beelden van (kleine) winkeldiefstallen en vernielingen in de openbare ruimte zien.⁶¹ Maar regionale berichtgeving kan voor landelijke ophef zorgen, zoals duidelijk werd in de zogenoemde Kopschopperszaak.⁶²

Vergelijkbaar daarmee is dat analoge opsporingsberichtgeving, zoals een papieren aanplakbiljet, flyers, een stoepbord of elektronische billboards, met bijvoorbeeld een smartphone eenvoudig gedigitaliseerd en dus gedeeld kan worden op sociale media: analoog kan digitaal en dus viraal.⁶³ Analoge opsporingsberichtgeving is dus niet meer minder vergaand en ook niet beter beheersbaar, aldus Vanderveen en Samadi. Daar komt bij dat informatie op internet permanent zichtbaar blijft, een vierde kenmerk. Informatie die eenmaal op internet staat, is niet of moeilijk

58 Van der Zee 2011.

59 R.H. Johannink, I. Gorissen, & N.K. van As, *Sociale media: factor van invloed op onrustsituaties?* Amsterdam: Reed Business /Politie & Wetenschap, 2013.

60 In de nu vervallen Aanwijzing werd dit onderscheid ook gemaakt; regionale en lokale verspreiding van beelden als een minder zwaar middel wordt gezien dan landelijke verspreiding. In de huidige Aanwijzing wordt gesproken over media in de ruimst mogelijke betekenis en wordt geen onderscheid meer gemaakt tussen regionale of nationale opsporingsberichtgeving. In de praktijk lijkt dit nog wel een belangrijk referentiepunt. Op de website www.politie.nl/themas/opsporingsprogramma.html met een overzicht van de opsporingsprogramma's worden de huidige twee *landelijke* programma's als eerste gepresenteerd en daaronder de *regionale* opsporingsprogramma's.

61 Van Erp 2011, p. 51-70.

62 Zie V. Wijkhuis & A. de Vries, 'De kopschoppers van Eindhoven', in: M. van Duin & V. Wijkhuis (red.), *Lessen uit crises en mini-crisis*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2014, p. 43-57.

63 De vervallen Aanwijzing maakte nog onderscheid tussen inzet van analoge opsporingsberichtgeving en opsporingsberichtgeving via sociale media. De huidige Aanwijzing spreekt alleen nog maar over 'medium' en 'media' en gebruikt de term media 'in de ruimst mogelijk betekenis en omvat alle denkbare communicatiemiddelen, waaronder beeld- en geluidsdragers, geschreven en gedrukte berichtgeving'.

te verwijderen of aan te passen.⁶⁴ De (mogelijk incorrecte) informatie blijft *altijd* ergens vindbaar.⁶⁵

Laatste kenmerk dat Vanderveen en Samadi (2018) beschrijven is dat burgers niet alleen maar consumeren, maar zelf ook produceren. Burgers kunnen opsporingsberichten verder verspreiden, waartoe ook expliciet opgeroepen wordt, becommentariëren, aanvullen, aanpassen en zelf maken en verspreiden. De consument is prosument geworden.

Opsporingsberichtgeving in de toekomst

Vanderveen en Samadi stellen dat het nog niet duidelijk is wat de langetermijneffecten van opsporingsberichtgeving zijn op het vertrouwen in de strafrechtspleging en de gevolgen voor individuele betrokkenen, maar maatschappelijke gevolgen voor deze betrokkenen zouden verstrekkend kunnen zijn. De huidige maatschappelijke druk op politie en OM om het opsporingsbelang te laten prevaleren boven andere (meer rechtsstatelijke) belangen is groot. De strafrechter ziet niet snel problemen met de inzet van opsporingsberichtgeving en verbindt ook bij de onrechtmatige inzet hier zelden rechtsgevolgen aan. Verdachten en burgers weten allemaal dat overall camera's hangen en moeten dus rekening houden met het gebruik van beelden daarvan.⁶⁶ Dat zal met meer camera's en verbeterde technische kwaliteiten niet anders worden.

Daarnaast wordt burgerparticipatie door velen omarmd, en op allerlei terreinen is een tendens van meer inbreng door burgers zichtbaar.⁶⁷ Nieuwe media maken de inzet van burgers bij de opsporing makkelijker. Diverse apps zijn en worden ontwikkeld om de burger bij de opsporing te betrekken en voorwerk te laten doen. De app Samen Zoeken helpt burgers om een zoekactie naar vermiste personen te coördineren en geeft tips hoe en waar te zoeken. Via gps wordt bijgehouden waar ze zoeken, foto's kunnen worden toegevoegd en chatten met de coördinator is ook mogelijk. De coördinator kan alle informatie over de zoektocht overdragen aan de politie, wanneer die aansluit.⁶⁸ Een andere app die burgers helpt informatie te vergaren is de Sherlock-app:

“Via de Sherlock-app openen slachtoffers van bijvoorbeeld vernieling, cyberpesten, een poging tot woninginbraak of diefstal hun eigen opsporingsdossier. Daarin leggen ze – afhankelijk van het misdrijf – de locatie, zichtbare sporen, mogelijk motief, getuigenverklaringen en gestolen goederen vast. Een andere mogelijkheid is het samenstellen van een compositiefoto van een ver-

64 Meijer e.a. 2013, p. 191.

65 Zie J.B. Jacobs, *The eternal criminal record*, Cambridge, MA: Harvard University Press; D. Solove, *The future of reputation, gossip, rumor and privacy on the internet*, New Haven: Yale University Press 2007.

66 Zie Vanderveen & Samadi 2018.

67 N. Kop, 'Burgerparticipatie in de opsporing: kunnen we een treetje hoger?', *Tijdschrift voor de Politie* 2016, 7, p. 27-30. Moerman 2016.

68 <https://socialmediadna.nl/sarea/en> <https://www.politieacademie.nl/thema/politieleiderschap/Pages/De-Samen-Zoeken-app.aspx>.

dachte. Veel mensen vinden het moeilijk om de juiste ogen, oren of neus op een gezicht te plakken. Daarom bevat de app een trainingsspel waarmee gezichten van bekende personen ‘bij elkaar geklikt’ moeten worden. Is het dossier compleet? Dan deelt de gebruiker eenvoudig via diverse socialemediakanalen of e-mail een opsporingsbericht en stuurt hij het complete dossier naar de politie, zodat zij actie kan ondernemen. Vervolgens wisselen de gebruiker en politie updates uit via de app.”⁶⁹

De ‘Sherlock-app voor burgeropsporing’ wordt door TNO in samenwerking met de politie ontwikkeld. Het is moeilijk te overzien hoe nieuwe (sociale) media de opsporing gaan veranderen. Diverse onderzoeken en technologische ontwikkelingen, zoals de Sherlock-app, zouden hun weerslag kunnen hebben op hoe opsporingsberichtgeving in de toekomst ingezet zou kunnen worden, met diverse juridische en ethische implicaties. Niet elke ontwikkeling zal even verstrekkend zijn.

Een van die ontwikkelingen is forensische genetica en meer specifiek *forensic DNA phenotyping* (FDP).⁷⁰ Ons DNA bevat informatie over hoe wij eruitzien, en het doel van FDP is te komen tot een uniek, onderscheidend profiel van iemands fysieke voorkomen op basis van (delictgerelateerd) DNA-materiaal dat op een slachtoffer of plaats delict is achtergelaten.⁷¹ Huid-, haar- en oogkleur kunnen zo bijvoorbeeld voorspeld worden. Deze kenmerken kunnen in een afbeelding van de verdachte vertaald worden.⁷² Nog volop in ontwikkeling zijnde *imaging software* kan een 3D-scan van het gezicht genereren die ook in de opsporingsberichtgeving getoond kan worden.⁷³ FDP is nog volop in ontwikkeling; onderzocht wordt hoe uiterlijke kenmerken zoals bijvoorbeeld iemands postuur, kaalheid en haarstructuur goed voorspeld zouden kunnen worden.⁷⁴

Een andere ontwikkeling is dat het met mobiele identificatietechnieken mogelijk wordt DNA- en vingersporen tijdens een nog lopend forensisch sporenonderzoek snel te analyseren, te vergelijken met referentiemonsters, en de resultaten hiervan te gebruiken in het verdere onderzoek op de plaats delict. Dit heeft gevolgen

69 TNO, ‘Doe-het-zelf-opsporing met de Sherlock-app’, *TNO webartikel* 15 januari 2018, laatst geraadpleegd 10 oktober 2018 via <https://time.tno.nl/nl/artikelen/doe-het-zelf-opsporing-met-de-sherlock-app/>.

70 H. Wolinsky, ‘CSI on steroids: DNA-based phenotyping is helping police derive visual information from crime scene samples to aid in the hunt for suspects’, *EMBO reports* 2015, 7, p. 782-786.

71 M.C. van Laan, ‘The genetic witness: forensic DNA phenotyping’, *Journal of Emerging Forensic Sciences Research* 2017, 2, p. 33-52.

72 C.E. MacLean, ‘Creating a wanted poster from a drop of blood: using DNA phenotyping to generate an artist’s rendering of an offender based only on DNA shed at the crime scene’, *Hamline L. Rev.* 2013, 36, p. 357.

73 P. Claes e.a., ‘Modeling 3D Facial Shape from DNA’, *PLOS Genetics* 2014, 10, e1004224; S. Matheson, ‘DNA phenotyping: snapshot of a criminal’, *Cell* 2016, 5, p. 1061-1064.

74 M. Kayser, ‘Forensic DNA phenotyping: predicting human appearance from crime scene material for investigative purposes’, *Forensic Science International: Genetics* 2015, 18, p. 33-48. Dankzij een Horizon 2020-subsidie voor het VISible Attributes Through GENomics-VISAGE-Consortium kunnen deze ontwikkelingen sneller gaan, www.visage-h2020.eu/#about.

voor de werkwijze van forensisch onderzoekers.⁷⁵ Dit kan ook gevolgen hebben voor de snelheid waarmee opsporingsberichten, voorzien van een afbeelding gebaseerd op FDP, in omloop worden gebracht.

Kristallen bol: een nieuwe mediarevolutie

Een combinatie van een Sherlock-app, uitgekristalliseerde FDP-technieken waarbij geautomatiseerd een afbeelding van het gezicht en postuur van de verdachte gegenereerd wordt én snelle identificatietechnieken met publiek toegankelijk referentiemateriaal: dat lijkt me in potentie een combinatie voor een mediarevolutie die tot heksenjachten zal leiden.

Het OM dient, ook vanuit zijn magistratelijke positie, altijd nog een belangenafweging te maken: het opsporingsbelang en daarmee de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde versus het privacybelang en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de verdachte of veroordeelde dan wel andere identificeerbare personen. Het is de vraag, zoals ook Moerman stelt, of (emotioneel) betrokken burgers in staat zullen zijn een gewogen oordeel te vellen over het al dan niet delen van opsporingsberichten.

In het huidige en mogelijk toekomstige medialandschap is de bestrijding van criminaliteit geen exclusieve overheidstaak meer. Burgers kunnen zich steeds makkelijker bemoeien met de opsporing en opsporingsberichtgeving. De wetgever staat welwillend tegenover verdere burgerparticipatie in de opsporing.⁷⁶ Bij elke introductie van een nieuw medium dat ingezet wordt voor opsporing(sberichtgeving), klinken kritische geluiden. Die geluiden laten de technologische ontwikkelingen of nieuwe media niet verdwijnen. Het consortium MEDI@4SEC, een samenwerking tussen onder andere TNO, Universiteit Utrecht en de Noord-Ierse politie, gefinancierd met een Europese Horizon 2020-subsidie, onderzoekt systematisch de risico's en voor- en nadelen van sociale media in het veiligheidsdomein.⁷⁷ Ook het onderzoek van Daniel Trottier en collega's naar *digital vigilantism* heeft aandacht voor de nadelen van (opsporings)berichten op sociale media.⁷⁸ Beide onderzoeksprojecten lijken me zeker geen overbodige luxe.

75 M. de Gruijter, C. de Poot & H. Elffers, 'Reconstructing with trace information: does rapid identification information lead to better crime reconstructions?', *Journal of investigative psychology and offender profiling* 2017, 1, p. 88-103. Ook: M. de Gruijter, C. Nee & C.J. de Poot, 'Identification at the crime scene: The sooner, the better? The interpretation of rapid identification information by CSIs at the crime scene', *Science & justice* 2017, 4, p. 296-306; J. Meeuwissen, M. de Gruijter & C. de Poot, 'De invloed van snelle analyseresultaten op de interpretatie van een plaats delict', *Tijdschrift voor Criminologie* 2017, 1-2.

76 Vanderveen & Samadi 2018.

77 Zie bijv. media4sec.eu/downloads/d4-1.pdf; A. de Vries & C.C.M.T. Broekman, 'Burgers zetten steeds vaker de politiepet op', *Secondant* 2018, februari, p. 1-5, www.ccv-secondant.nl/platform/article/burgers-zetten-steeds-vaker-de-politiepet-op/.

78 D. Trottier, 'Digital Vigilantism as Weaponisation of visibility', *Philosophy & Technology* 2017, 1, p. 55-72, doi: <http://dx.doi.org/https://link.springer.com/article/10.1007/s13347-016-0216-4>.